

Kaśka Bryła

**otac
gulag
vrana
i ja**

LEYKAM
international

Kaśka Bryła

otac
gulag
vrana
i ja

LEYKAM international

NAKLADNIK
Leykam international d.o.o., Ilica 42, HR-10000 Zagreb
www.leykam-international.hr

ZA NAKLADNIKA
Jürgen Ehgartner

UREDNIKA
Eugenia Ehgartner

PRIJEVOD S NJEMAČKOGA
Darko Crnolatac

LEKTURA I KOREKTURA
Neli Mindoljević

© 2026 Leykam international d.o.o., Zagreb
Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati, fotokopirati ni na bilo koji drugi način reproducirati bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

Naslov originala: „Mein Vater, der Gulag, die Krähe und ich“ © 2025
Residenz Verlag GmbH, Salzburg - Wien

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu Ministarstva
kulture i medija Republike Hrvatske.

Republika
Hrvatska
Ministarstvo
kulture
i medija
Republik
of Croatia
Ministry
of Culture
and Media

Federal Ministry
Housing, Arts, Culture,
Media and Sport
Republic of Austria

Gefördert durch das Bundesministerium für Wohnen,
Kunst, Kultur, Medien und Sport.

ISBN 978-953-340-231-4

CIP zapis je dostupan u nacionalnom skupnom katalogu knjižničnog
sustava Bukinet pod brojem 991005934448609366.

ILUSTRACIJA NA NASLOVNICI
Kathrin Klöckl Stan

GRAFIČKO OBLIKOVANJE
Tvrtko Gregurić

TISKARA
Denona d.o.o., Zagreb

Tiskanje dovršeno u ožujku 2026.

Kaška Bryla

OTAC
GULAG
VRANA
I JA

roman

Preveo s njemačkoga
Darko Crnolatac

Zagreb, 2026.

*Da bismo shvatili kako čovjek vidi svijet,
moramo shvatiti kako svijet vidi čovjeka.*

Marsha M. Linehan

Za mojeg oca, Zygmunta Brylu (1926. – 2009.)
i za mene

Prvi dio

*U pravilu, stradanja jedne skupine
Moguće je pojmiti samo u svjetlu
Stradanja druge skupine.
No to je samo početak rasprave o međuovisnostima.*

Timothy Sanders, Krvava prostranstva

Postoji bol koji počinje između lopatica, linijom se proteže do središta glave i čim se uhvatim za glavu, pogodi me poput groma, dok nemoćno sjedim na ležaljci ispred svoje kuće na kotačima i promatram oblake koji se danas provlače brže nego jučer, napuhnuto i veličanstveno promatraju me s visine, klonulo tijelo koje u najboljem slučaju ima snage otići do prijenosne WC kabine i natrag jer su mi susjedi i susjede postavili prijenosnu WC kabinu kako njihov WC ne bih kontaminirala bolesti koja se svijetom širi od 2020., tako da sadržaj teglim do ruba šume gdje beton utječe u travu i gdje počinje tanka linija divljine na koju se nadovezuje drvena ograda vrtića za pse, čime mala džungla, ispod koje se sakrivaju plinske cijevi koje je svakih nekoliko godina potrebno pregledati, s lijeve strane čini tampon-zonu između mene i vanjskog svijeta, a ja sjedim na granici i slušam kako izmet pada u kemikalije, prisjećam se laveža iz psećeg vrtića, galame vlasnika dok kori Willija, Lunu ili Freddija, i osjetim kako mi se znoj slijeva niz leđa, iako je kraj travnja i hladno je za jedan proljetni dan, ali naleti vrućine tek tako prkose

hladnom povjetarcu, kao što bolest prkosi mojoj nadi, jer mi nitko ne obećava oporavak, ni dvije gospođe iz Gradske uprave koje svraćaju popodne i provjeravaju jesam li kod kuće i jesam li živa, ni gospođa iz Gradskog ureda koja zove svakog jutra, ni liječnica koja mi jednom tjedno preko mobitela objašnjava da joj je žao, ali da ni ona ništa ne zna, apsolutno ništa, ne može mi ništa obećati, pa kako i bi, a time ni hoću li ikada više moći normalno disati ili imati snage za šetnje duže od one do prijenosne WC kabine, pri čemu tijekom izgovora riječi prijenosna WC kabina visinu svojega glasa mijenja iz one ptičara u pinča, vjerojatno sjedi u ambulanti bijeloj poput brašna, nosi sterilnu kutu, okružena je instrumentima od nehrđajućeg čelika i jednokratnim pakiranjima i ne razumije zašto netko koristi prijenosnu WC kabinu ili stanuje u kamionskoj prikolici ili spremnike puni vodom pa ih na hodalici vozi preko betona ili cjepanice ubacuje u peć na kruta goriva, inače ne zna ni za što drugo osim za prijenosnu WC kabinu, u prvom telefonskom razgovoru pitala me samo za ostale članove kućanstva i sanitarni čvor, a ja o svojem životu ne govorim ništa osim ako me ne pitaju, zbog čega sam se nakon dva tjedna, kad su počeli s intimnim pitanjima, proglasila zdravom, ionako me neće pregledati, da, simptomi su nestali, potvrđujem gospođi iz Gradske uprave i čujem je kako izdiše, iako se u mojem disanju ništa nije

promijenilo, ni u pritisku u prsima, probadajućoj boli u rektumu ili umoru koji me neočekivano svlada više puta dnevno i protiv kojeg ništa ne mogu učiniti, osim da čekam, stoga i dalje čekam, vrećice s hranom koje naručujem od svojih susjeda, spontani razgovor s jednom koja prođe uz moje vozilo i zastane, poruke i pozive od Esthe, zalazak i izlazak sunca, kišu koja pada po žutoj travi ili tople dane, sve dok me čekanje ne umori, i prije nego što ću zadrijemati u ležaljci, sjetim se ljetnog poslijepodneva kad sam s tobom sjedila u Poljskoj ispred tvoje kuće u vrtu i plakala jer je Sue, koja je tad još bila štene, od jutra neprestano povraćala i da sam počela sumnjati da pod mojom skrbi iz šteneta može izrasti u psa, da i bez mene može preživjeti, kroz potok suza promatrala sam kako se labrador komprimira u zamorca i naposljetku na pločicama leži poput nakupine dlaka, nakon čega si me zagrlio i rekao mi da stvari ne trebam toliko uzimati k srcu, da štene ponekad povrati, da će sutra prestati, da se više brineš za mene, svoju kćer, nego za Sue, za to kako ću ići kroz ovaj život kad očajavam već zbog povraćanja jednog šteneta, nisi li mi dovoljno puta ispričao da su u gulagu postojale dvije vrste zatočenika, oni koji su hranu trampili za cigarete i oni koji su cigarete trampili za hranu, a štene je na kraju odraslo i umrlo je u mojim rukama baš kao i ti; i Sue sam zakopala u džungli iza prijenosne WC kabine.

Iako je tek podne, imam osjećaj da je dan započeo odavno, iz ladice vadim bilježnicu u koju zapišem nekoliko redaka, osjetim iscrpljenost i poraženo se vratim u ležaljku, podižem noge na stol, tonem u san, čujem prigušene glasove svojih susjeda koji razgovaraju o bolesti, o tome kako posao uklopiti s djecom koja nemaju nastavu, djeca su sad po cijele dane kod kuće, razgovaraju o obvezi nošenja zaštitne maske koja se sve više širi, ali da su sve maske rasprodane, tko je kome sašio platnenu masku, razgovaraju o tome kad će doći po prijenosnu WC kabinu, koliko će to stajati, koliko će se još koristiti, glasovi postaju tiši i ponovno me svlada san, odvlači me u carstvo ružičastih slonova sve dok mi skakavac ne počne tapkati po bedru, na to zatrepćem i ne znam jesam li gladna, je li mi hladno, što bih jela, hoću li danas konačno poslušati snimku naših razgovora tijekom kojih sam te ispitala o tvom djetinjstvu, mladosti, Drugome svjetskom ratu i tvojoj službi u pokretu otpora, Zemaljskoj armiji, kako su te naposljetku deportirali u Sibir i gdje si se u gulagu, ledenome paklu, tri godine ubijao od posla da preživiš, jer si htio da

tvoja priča ne padne u zaborav, da je zapišem, iz mene si izmamio obećanje, ali to je obećanje jezero koje je more, koje treba preplivati po dužini, zbog čega sam to htjela izbjeći, sad me to sve više pritišće, stoga hodam u smjeru prijenosne WC kabine, u smjeru ruba šume, smjeru kraja betona, u ruci držim mobitel, u slučaju da me netko nazove ili mi pošalje poruku, u slučaju da me se netko sjeti kao što se kokoš sjeti svojega jajeta, čujem kosa kako klikće, kukurikanje pijetla iz Henrikina kokošinjca, djetlića kako kucka, Gerhild kako Henrike prepričava kako je danas ujutro ispred njihovog automobila stajalo mladunče vrane i graktalo, da je sad iza kod Jonasa, ornitologa, u kavezu koji se navodno nalazi negdje u blizini, da su ga svakih pola sata morali hraniti crvima i da zapravo nitko ne zna tko bi se time cijelo vrijeme trebao baviti i koliko dugo, što se dogodilo s njegovim roditeljima, jesu li još živi, da su svi došli kako bi se divili mladunčetu, da je izgledalo kao da se iskopalo iz zemlje, mladunče vrane, pomislim, ako je mladunče vrane bez ogrebotine moglo doskakutati do Gerhildina automobila, onda možda i za mene ima nade, i gotovo blaženo utonem u san u prijenosnoj WC kabini kad li me prepadne vibriranje mobitela, puna iščekivanja pogledam u zaslon, hej, slatkice!, piše, i kako si danas? i hoćemo li se sutra čuti preko Skypea? i izađem iz prijenosne WC kabine, odvučem se do ležaljke, uz zahode

drugih, na silu se nasmiješim Gerhildi, mašem slobodnom rukom, dok u drugoj pritišćem mobitel jer sam cijeli dan čekala poruku od Esthe u kojoj stoji da joj nedostajem, da je tijekom jutarnjeg trčanja ustanovila da je sad prošlo već tjedan dana otkad smo se posljednji put vidjele, makar preko zaslona, koliko je to rastužuje, i čekam još mnogo toga što ne stoji u poruci, želudac mi krči, danas još ništa nisam pojela, kad bi me sad vidio, svoju kćer koja se uspinje u prikolicu, u toster ubacuje dvije kriške tosta, pali plamen plamenika za kampingiranje i ubacuje jaje na tavu jer jaja sadrže sve što je čovjeku potrebno, i u nedoumici su dovoljna za preživljavanje, ja poslijepodne uglavnom želim preživjeti kako bih jednom padobranom skočila iz zrakoplova, široko raširenih ruku, kao u snimkama na YouTubeu koje gledam prije spavanja, u sjedu kako bih lakše disala, ti bi se dlanovima udario po čelu, a ja odgovorim, da, može sutra preko Skypea, poput žabe progutam kajganu, iza toga prožvačem tost, pritom se pokušavam previše ne samosažalijevati, da ne počnem plakati, ali suze su već krenule, stoga na brzinu pogledam nekoliko TikTokova, na kraju se smijem jazavčaru koji veselo trči prema morskome valu, zatim mi Henrike pokuca na vrata prikolice, kaže da ide u Rewe, trebam li što, ne, odgovorim, jesam li čula za mladunče vrane, da je iza kod Jonasa u kavezu i klikće i da je baš slatko, da, jesam, pogledat ću

ga poslije, odgovorim, da još nikad nisam vidjela mladunče vrane, ali da sad želim malo čitati jer mi je kretanje naporno, uzmem knjigu s radnog stola i podignem je, Galicija Martina Pollacka koju sam prije petnaest godina kupila kao pripremu za naše razgovore, ali Henrike je već otišla u Rewe, stoga s knjigom sjednem u ležaljku, stavim noge na stol i čitam podcrtane dijelove.

Porciju mrtvih crva pincetom pažljivo stavljam u široko otvoreni kljun mladunčeta vrane koje smo u međuvremenu nazvali Karl, iako nitko ne može potvrditi, čak ni Jonas, ornitolog, da je Karl mužjak, jer je to kod vrana teško odrediti, i doista se ne sjećam da sam ikad ustanovila razliku kao kod kosa ili kokoši kod kojih je spol isprva također teško prepoznatljiv, ali ubrzo postaje kristalno jasan, na kraju krajeva nije ni bitno je li Karl zapravo Karolina, bitno je, kaže Jonas, da je lako izgovoriti ime Karl, stane ispred mene i demonstrira: Karl! Karl!, na što Karl ne reagira, iscrpljeno kimnem, nastavim mu davati crve i pomislim da je kavez tek tranzitni prostor dok ne nauči letjeti i ne ode, zamišljam kako se taj napredak događa unutar nekoliko dana, mladunče vrana nekim čudom mutira u odraslu vrana koja iskače iz kaveza, raširi krila, nekoliko puta zakriješti i odleti, kao da je leptir, kao da sva živa bića s krilima slijede iste zakonitosti, kao da sam ja, otkad su mi izrasle grudi, jednom mjesečno iz mene poteče krv, automatski žena, Karl zatim okrene glavu, više ne želi crve, sad mirno sjedi na prečki koju je Jonas

ugradio u kavez, naizmjenice otvara i zatvara lijevu i desnu pandžu, pokret koji me obuzima, poput Esthina treptanja, stoga sjednem na stolicu uz kavez i hvatam zrak kako bih predahnula od tog osjećaja, Jonas je u međuvremenu otišao, ljudi neprestano dolaze i odlaze, zatvorim vrata kaveza, Karl i ne mrdne, i ne zagrakće, nema nijemog otvaranja kljuna, kavez je njegov dom, tek tako, kao da ga je sam izgradio, zatim svojim tempom ljenjivca koji u međuvremenu zaboravi da su noge koje nosi zapravo njegove, napravim 118 koraka do Jonasove prikolice i prođem uz dvojica drvena kola, kamion i WC drugih, zavalim se u ležaljku kako na Skypeu s Esthom ne bih izgledala toliko oronulo, da je opet ne čekam tjedan dana jer nitko ne želi da ga se na bolest stalno podsjeća, čak ni Estha koja je izdržljivija od svih, možda biste se u gulagu sprijateljili, iako gulag i prijateljstvo nikad nisi koristio u istoj rečenici, *jer tamo nije bilo solidarnosti, jer solidarnost postoji samo ondje gdje se ne moraš boriti za vlastiti život*, zakolutam očima i želim ti proturječiti, ali danas sam svjesna da se na jadikovanje ne isplati gubiti vrijeme, kao nekoć, kad smo zbog naših razlika ispaljivali projekte, sve dok se u svoje prazne prijetnje nisam zaplela poput dupina u mreži stajaćici, a ti bi, kad bih u vrisku skakala gore-dolje, uglavnom popustio, osim jednom kad sam se izrugivala prosvjedima ispred galerije u Varšavi u kojoj je kip Karola Józefa Wojtyła

pogodio komet, zajedno smo sjedili na kauču i gledali vijesti, a ja sam nakon priloga prasnula u smijeh, nisam mogla vjerovati da ondje zaozbiljno zahtijevaju zabranu, ti si ustao, ruke stisnuo u šake, tamnocrven u licu, takva sam te vidjela tek nekoliko puta, i drhtećim si mi glasom objasnio da se u tvojoj kući nitko, čak ni tvoja kći, neće izrugivati poljskoj kulturi, da si za tu Poljsku bio spreman umrijeti, da si zbog toga poslan u pakao!, a ja operem ruke prije nego što ću otvoriti laptop, jer su mi prsti puni Karla, crva i mojih bakterija, jer je pranje ruku alfa i omega u borbi protiv bolesti, stopalom savjesno pritisnem preklopni prekidač crpke za vodu sve dok mi mlaz ne dotakne dlanove, nasapunam ruke i isperem ih, onako kako sam vidjela na kineskim snimkama na YouTubeu, otvoreni je laptop čist i uzvraća mi pogled, ali zgađenost virusima ne da se isprati, zamisao da poput kukaca usklađeno marširaju mojim tijelom, proždiru organ za organom sve dok na ležaljci ne ostane sjediti samo moja ljuštura, a vojska kukaca ne probije moju trbušnu stijenku, u potrazi za novim izvorima hrane, odakle mi takve slike, pitala me Estha, a ja sam na to samo slegnula ramenima, bilo mi je neugodno jer ni sama ne znam, ali pretpostavljam da ima veze s tobom i paklom u kojem si bio i iz kojeg si se vratio, poput Isusa ili Orfeja i čije si mi kontaminirane krajolike prije sna šaputao u uho dok sam bila mala, kako bi me pripremio

za život, stoga na svim fotografijama imamo isti pogled u prazno, ti i ja koja živi u naselju prikolica gdje noću lisice, kune i štakori pretrčavaju beton, a sova huče iz susjedne šume, gdje danju u naselju struji buka iz hale jer netko uvijek koristi kružnu ili motornu pilu, akumulatorsku bušilicu ili uređaj za zavarivanje, gdje sam u zimu 2012., tri godine nakon tvoje smrti, dva tjedna budilicu postavljala na svaka četiri sata kako bih na minus dvadeset stupnjeva u peć ubacila cjepanicu, a kuja je umotana u moj vuneni pulover spavala na kauču, gdje bi beton za najtoplijih ljetnih dana isparavao u prikolice i svi bi otvorenih vrata i prozora polugoli ležali na svojim madracima, gdje bi grane poput *dreadlocks*a neopranih uličnih pankera amo-tamo greble po krovovima prikolica, gdje se snivaju ljevičarske utopije, ali većina radi poslove s punim radnim vremenom i posjeduje ugovore o stambenim štednjama, kamo sam se doselila nakon što sam te pokopala jer kamion s puknutom osovinom više ne može voziti ni na jednoj cesti, gdje sam više puta dnevno strahovala da ću umrijeti, čak i kad je Gerhild tvrdila da svi s višestrukim zatajenjem organa umru u roku tri tjedna, a u mojem je slučaju u međuvremenu prošlo već gotovo četiri tjedna, zvonjava Skypea prodire u podnevni san, prihvatim poziv, a na zaslonu se pojave Esthine tamnosmeđe oči, kako sam, slatkice, kako si, ide, odgovorim, onako,

tako-tako, što radiš, možeš li već u šetnji, kažem da između spavanja često čitam, je li čula za antologiju *Bogata zemlja siromašnih ljudi*, kimne, riječ je o člancima o Galiciji, objasnim, pokušavam je zaintrigirati, jer nas oduševljavaju slične stvari, otvaram knjigu i pročitam joj pjesmu Paula Celana koja je otisnuta odmah iza kazala i naslova je „Oko vremena“, To je oko vremena: / ono gleda kivno / ispod sedmerobojne obrve. / Njegovu vjeđu peru vatre, / njegova suza je para. / Slijepa zvijezda slijeće na nj / i rastopi se na vrućoj trepavici: / postaje toplo na svijetu / a mrtvaci / pupaju i cvatu/, ali Estha samo kimne, ne sluša pažljivo, paralelno skrola po zaslonu mobitela jer misli da ne vidim, stoga promijenim temu i pričam o mladunčetu vrane i odmah zadobijem njezinu punu pažnju, oči joj odmah znatiželjno zabljesnu, uvijek je u potrazi za pričama, stoga pričam još više, kažem da će kavez sutra prebaciti k meni i slažem da ću preuzeti potpunu odgovornost za pticu, impresionirano me gleda, mogu li je fotografirati, kimnem i, da mogu, sve bih učinila za nju, kaže da mora na poslovni Zoom, vidimo se uskoro!, i da ne zaboravim na fotografije, naravno, odgovorim i kimnem, njezina slika nestane, zatvorim laptop i ponovno zaplačem.

Malo prije nego što si preminuo, na glavu mi je pao lješnjak, zatim me pozvala majka i potrčala sam u kuću da čujem tvoje posljednje izdisaje, legla sam pored tebe na krevet i ruku sam ti zavukla pod vrat, držala sam te toliko čvrsto pritisnutim uza se, tako da si siguran da nećeš umrijeti sam, tako da mi se tvoja duša može obratiti u miru, kad budem nekoliko godina poslije načela prošlost i ispričala tvoju priču, *i evo me, pun povjerenja*, kažeš, a ja kažem da bez tebe nisam dorusla ovome zadatku, *zajedno*, kažeš, zajedno, složim se s tobom, i namignem prema šumi za koju sam uvjerena da sam te u njoj ugledala nekoliko dana nakon tvoje smrti.

Sati tijekom kojih se Estha ne javlja, moje se stanje ne poboljšava, prolaze kao dani, ali grad Leipzig svejedno me proglasio zdravom i rjeđe plačem, umjesto toga uhvatila sam se činjenica: Galicija i Lodomerija bila je najveća krunska zemlja Habsburške Monarhije u kojoj su zajedno živjeli Ukrajinci i Ukrajinke, Poljaci i Poljakinje, Židovi i Židovke, Rumunji i Rumunjke, Huculi i Huculke, Bojki i Bojkinje, Cigani i Ciganke, danas nitko ne govori Cigani i Ciganke, zapisujem na rub stranice knjige *Bogata zemlja siromašnih ljudi*, u čijem uvodu stoji da su se u 18. stoljeću Rusija, Austrija i Pruska diplomatski dogovorile oko razbojničkog pohoda koji je doveo do Prve podjele Poljske nakon koje su u istom stoljeću uslijedile još dvije, o čemu u prva četiri razreda osnovne škole u Beču nismo učili, ali smo učili o poljskome kralju, Sobjeskome, koji je Vindobonu oslobodio od Turaka, na čemu mu je Austrija i danas zahvalna, naime Turci i Turkinje u zemlju su trebali dolaziti samo kao privremeni radnici i radnice, Poljaci i Poljakinje zapravo također, osim ako protjeraju Turke i Turkinje, nadalje, Pollack i Gauss pišu da je pobožna vladarica

Habsburške Monarhije, Marija Terezija, nevoljko i s grižnjom savjesti sudjelovala u prvom pohodu te zauzvrat dobila Istočnu Galiciju s Lavovom i Zapadnu Galiciju s Krakovom u centru, podignem pogled i čujem te kako se smiješ, *jednostavno nismo imali sreće sa susjedima*, odgovorim, Židovi i Židovke, Romi, Sinti, homoseksualci isto nisu imali sreće s Poljacima i Poljakinjama, na što si ti uzrujano šutio, ali želim shvatiti kakav je bio tvoj život odmah nakon završetka Prvoga svjetskog rata, u Sambiru, malenome gradu u sjeni Lavova, dok je na ulicama strana vladavina Habsburgovaca još uvijek visjela poput ustajala dima, što je bilo sa Židovima i Židovkama, pitam se, i je li odnos između Poljaka i Poljakinja te Ukrajinaca i Ukrajinki bio toliko neprijateljski kao što je opisano u knjigama, jesi li mi prije o tome pričao i jesam li s godinama zaboravila jer je tvoja smrt preuzela sva sjećanja, ali ti ne odgovaraš, čitam da nijedan drugi dio Europe u ratnoj povijesti 20. stoljeća nije gore poharan od Galicije, da je život galicijskih Židova i Židovki bio bijedan, sad kimneš glavom, *kome ćeš vjerovati*, pitaš me, dok pred tebe rasprostirem istraživačke materijale, i primjećujem kako se u šumi uz naselje kuha nevrijeme, u daljini već grmi, a munje se poput svjetlećih mačeva zabijaju u drveće, Karl, pomislim, i da je Gerhild za njega od drvenog kontejnera veličine jednog kvadratnog metra s aluminijskom rešetkom izradila novi

kavez sa žičanom ogradom i unutra pričvrstila više grana tako da se može dovoljno kretati, kavez od jutra stoji ispred Gerhildine i pored moje prikolice, tako da Karla u svakom trenutku mogu promatrati dok skakuće s jedne grane na drugu ili više puta zaredom u skoku mijenja smjer u kojem sjedi kao da mu je pod pandžu netko uvalio popis s gimnastičkim vježbama koje je, kao ja vježbe za jogu, savjesno proučio, nebo iznad nas uskoro će se zamračiti, poput pogrebnog platna, tvoj rodni grad, Sambor*, danas se nalazi u Ukrajini, plodnoj ravnici na rijeci Dnjestar koja odatle prodire kroz planine, oko 1900. godine imao je 17 000 stanovnika i stanovnica te tri hotela, Okružni sud, dominikanski samostan, brojne crkve i poljsku gimnaziju u koju su državni službenici i službenice i djelatnici i djelatnice slobodnih zanimanja slali svoje sinove, kapi su na tanki aluminijski krov padale poput šljunka, zbog čega, kako me buka ne bi pokopala, stavljam čepiće za uši, u malim urbanim i gradskim četvrtima pločnici su bili asfaltirani ili popločeni i neovisno o podrijetlu ili religiji govorio se poljski, kiša popušta, naleti vjetra ljuljaju prikolicu amo-tamo, za smirenje grickam čips, s građanskog srednjovjekovnog trga stuba su vodile prema četvrti Targowica gdje

* Poljski grad Sambor nalazi se danas u Ukrajini i naziv mu je Sambir. (nap. ur.)

je u kućama, stajama i u unutarnjim dvorištima u ravnini sa zemljom stanovao siromašan narod, mali obrtnici, dnevničari, ulični prodavači i kramari, većina Židova i Židovki, na prijelazu u novo stoljeće mnogi su umjesto jidiša govorili poljski i išli su na skupove socijalista i socijalistkinja gdje su na vlažnim stubišnim zidovima visjele slike Marxa, Engelsa, Kautskyja i Bebela, ondje su sanjali o ljepšem svijetu u obliku komunističkih zajednica, onako kako sam ja u naselju sanjala o anarhizmu, da će se svi brinuti o svima, a sad se čudim koliko sam ovdje sama, čim se oluja smiri, izvučem se ispod kreveta, otvorim vrata prikolice da provjerim kako je Karl koji napuhano sjedi u kavezu, je li zbog munja krilima prekrpio oči i prilikom grmljavine morao zaklopiti uši, je li se u svoju haljinu od paperja ukopao kao i ja ispod kreveta, je li želio da ga netko uzme pod svoje okrilje, jedno siročće.

Karl već sat vremena odstranjuje jednu po jednu spajalicu s cerade koja je nad krovom njegova kaveza pričvršćena za drvene prečke, a ja sjedim u ležaljci uz kavez i nastavljam čitati o Galiciji, ovog puta o Drohobiču, gradu južno od Sambira, u kojem je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće većinu činila stotina Židova, mislim da je zanimljivo što je tada većina prilikom popisa stanovništva kao jezik sporazumijevanja navela njemački jezik – takoreći umjesto jidiša – *što je tu zanimljivo*, pitaš, a ja slegnem ramenima i razmišljam je li ta bliskost njemačkome jeziku i kulturi postala dodatan razlog za neprijateljski stav poljskoga naroda, mobitel mi zavibrira i Karl skoči s krova kaveza, Židove i Židovke nitko ne želi, i tek nakon što sam knjigu spustila na stol kako bih mobitel uzela u ruke, postanem svjesna umora, da mi već zadnje dvije stranice pulsira u lubanji, da otkad sam se razboljela snage imam tek za nekoliko stranica, gledam gdje je Karl, ispred mojih nogu skakuće po betonu, zatim prstom prijeđem preko zaslona, u Beču je lijepo, sija sunce, piše Estha, nakon čega automatski otvorim aplikaciju za vremensku

prognozu i provjerim vrijeme u Leipzigu, pritom promatram plavo nebo, nema oblaka, topli povjetarac njiše lišće topole, na najvišoj grani sjedi golub, da je danas preradila jedno poglavlje, trideset dugih kartica teksta i da joj se od pandemije teško koncentrirati, je li mi u vezi toga bolje, hoću li u međuvremenu nastaviti pisati, Estha, velika spisateljica, stavim mobitel na stol i spustim ležaljku, Karl odskakuće u kavez, tko je ona uopće, ta Estha, pitaš me, i da bih trebala ipak razmišljati i pisati o tvojoj i našoj, o povijesti Poljaka i Poljakinja, pa to je problem, odgovorim s mislima u polusnu, da svi uvijek razmišljaju o vlastitoj povijesti, a vlastitu povijest možemo shvatiti tek kad shvatimo tuđu povijest, *trebaš čitati poljske autore, poljske povjesničare*, ustraješ dok ja sve više tonem u san, na putu do dubokog sna sanjam prazne krajolike, poljske putove od ilovače, naftna polja koja svoju okolinu ne čine bogatom, prodavače koji svoju robu nose pričvršćenu oko vrata, žene u širokim haljinama, siromašne gradske četvrti u kojima električne svjetiljke ne gore, uličnu prljavštinu koja seže do iznad gležnjeva i koja se dok kiši slijeva u prljave lokve u kojima ugibaju kokoši, i Esthu kako se s dvije knjige kožnatih korica šeće asfaltiranim pločnikom po centru Sambora, naposljetku sjedne ispod kestena i čita, Bruno Schulz, kažem, u polusnu, a ti me zbunjeno pogledaš, Poljak židovskih vjerovanja, promrmljam sama sebi, ali ti

odmahneš glavom, *sve je bilo drukčije*, tvrdiš, zašto ne poslušam naše snimke, zašto baš sad, u ovoliko jednom zdanju, radim na tvojim memoarima, tvojim memoarima?, razdraženo ponavljam i sad potpuno budna ležaljku vratim u sjedeći položaj i trepćem, tko zna hoću li preživjeti bolest, to nitko ne zna, ovo je možda posljednja prilika da ispunim obećanje da pomognem Karlu, kroz otvoreni kavez čujem njegovo mrmljanje, odjednom zašuti, zar neću odgovoriti svojoj prijateljici Židovki, pitaš, ali ja tvoje pitanje i ton ignoriram, stubama se uspem u vozilo po kutiju s fotografijama jer želim vidjeti tebe i tvoju obitelj u mlađim danima, jer Estha može pričekati, jer mi ionako piše samo iz sažaljenja.